

7. Почепцов О.Г. Коммуникативные аспекты семантики / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1987. – 131 с.
8. Селиванова Е.А. Принцип дискурсоцентризма и стратегические программы дискурса украинской телерекламы / Е. А. Селиванова // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отд. РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. – Ставрополь, Краснодар : АПСН: Кубанское рег. отд., 2008. – С. 76-89.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / МОН України / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И. А. Стернин. – Воронеж : Полиграф, 2001. – 252 с.
11. Федорова Л.Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46-50.
12. Чахоян Л.П., Невзорова Г.Д. Коммуникативная интенция в структуре речевого произведения / Л. П. Чахоян, Г. Д. Невзорова // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск : Изд-во ПГПУ, 1986. – С. 78-87.
13. Blakar R. M. Language as a means of social power / R. M. Blakar // Pragmalinguistics: Theory and practice. – The Hague : UP, 1979. – P. 130-144.
14. Bolinger D. Language – the Loaded Weapon: the Use and Abuse of Language Today / D. Bolinger. – L., N.Y. : Longman, 1980. – 214 p.
15. Burke K. Language as symbolic action / K. Burke. – Berkeley : University of California Press, 1986. – 514 p.
16. Kellermann K. Communication: Inherently strategic and primarily automatic / K. Kellermann // Communication. Monographs. – N.Y., 1992. – V. 59. – P. 288-300.
17. Lakoff R. Persuasive discourse and ordinary conversation, with examples of advertising / R. Lakoff // Analyzing discourse: text and talk. In Tannen, D. (Ed.) – Washington: Georgetown University Press, 1982. – P. 25-42.
18. Watts R.J. The pragmalinguistic analysis of narrative texts / R.J. Watts. – Tubingen, 1981. – 220 p.

УДК 811.161.2”373.612.2

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ В ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Ольга Тупиця
(Дніпропетровськ, Україна)

У статті розглянуто метафоричні авторські утворення відомого поета-шістдесятника М.Вінграновського, які становлять основу його поетичного стилю й підкреслюють психологізм письменницької манери.

Ключові слова: метафора, психологізм, ліричний герой, образ автора.

В статье рассматриваются метафорические авторские образования известного поэта-шестидесятника М.Винграновского, которые составляют основу его поэтического стиля и подчеркивают психологизм писательской манеры.

Ключевые слова: метафора, психологизм, лирический герой, образ автора.

The article deals with the famous poet of the 60s M. Vingranovskiy's metaphorical innovations, which constitute the basis of his poetic style and emphasize the psychological essence of the author's style.

Key words: *metaphor, psychological essence, lyric character, the author's image.*

Постановка проблеми. Метафоричність образного мислення митця завжди визначала особливості його авторського стилю, ступінь диференціації двох систем пізнання: "об'єкт-об'єкт" та "об'єкт-суб'єкт". Зрозуміло, що мистецтво слова органічно існує у другій системі філософських координат. Відомий теоретик науки Д. Девідсон зазначав, що мистецтво являє собою «особливу поетичну чи метафоричну істину»[1,с.175].

За висловом Аристотеля, метафора позбавлена фундаментального гностичного потенціалу, який змінюється непрямим визнанням її евристичних можливостей, заснованих на принципі подібності явищ. Сьогодні метафора набуває свого науково-раціонального визначення, в якому актуальність її естетичної функції помітно применшена [2, с.65].

У сучасному вивченні метафори спостерігається множинність підходів у рамках різних галузей знання. Когнітивна лінгвістика, виходячи з положень праць М.Джонсона та Д.Лакоффа, запропонувала нові способи вивчення цього явища, проводячи паралелі з категоріями міфопоетичного аналізу. Це підтверджує слушність думки Е.Кассіра про існування двох видів ментальної діяльності, де метафоричне мислення називається міфопоетичним- міфологічним та мовним [3, с.13]. Метафора таким чином являтиме собою особливий код, тип образного мислення митця, який уособлює класичну словесну довершеність. Її органічно представляє масив поезії шістдесятників, який є зразком ідеального поетичного стилю.

Актуальність дослідження. У цьому плані вирізняється своєю багатогранністю постать поета, прозаїка, актора, кінорежисера Миколи Вінграновського, яка стала об'єктом наукових пошуків М.Ільницького, Л.Каніболоцької, В.Моренця, І.Онікієнко, М.Слабошпицького, А.Ткаченка та інших авторів. Але особливості метафоричної манери мислення, які є складовими психологічної характеристики ліричного героя митця, проаналізовані недостатньо.

Мета статті полягає у виявленні функції метафори, інших тропів, засобів поетичного синтаксису у ліриці М.Вінграновського, які формують психологічну характеристику ліричного героя.

Виклад основного матеріалу. Інтимна лірика М. Вінграновського - це поезія серця і водночас поезія думки. Духовне ество інтимної поезії поета витворюється багатством почуттів людської душі, її найніжнішими переливами. В інтимній ліриці Миколи Вінграновського звучить переважно мотив нерозділеності кохання («Вас ніхто так не любить. Я один», «Ти тут! Ти тут! Кохана, ти - як світ», «Не руш мене. Я сам сумую» та Інші)

Характерною ознакою інтимної лірики М.Вінграновського є її романтичність, що виявляється в особливому підході поета до змалювання образу ліричного героя, в його погляді на світ, відвертих і щирих зізнаннях коханих.

Ліричний герой М. Вінграновського зі збірки «З обійнятих тобою днів» пристрасний і патетичний, сповнений лицарства і благородства, що проявляється

у звертанні до жінки на Ви, піднесенні та обожненні її. Найсвітліші почуття закоханого ліричного героя спрямовані на такі образи, як жінка, кохана, наречена, мати. Кохана ліричного героя постає як ідеальна та свята жінка («Твоя краса мені свята», «Твоя любов мені священна» та інші). У поезіях, де звучить мотив нерозділеного кохання, кохана ліричного героя недосяжна, примхлива («Чорна райдуга» та інші). Ліричний герой не лише передає власні почуття, емоції, але й інколи рефлексує, філософськи осмислює своє кохання («Вже сказано «ні» в одлетівшому літі», «В кукурудзинні з-за лиману» та інші).

Для створення форми інтимності в інтимній ліриці М. Вінграновський використовує цілий арсенал художніх засобів, розмаїтий і багаторівневий. Вони належать до всіх рівнів художньої мови: фонетики, морфеміки, лексики поетичного синтаксису, ритмічного малюнка поезії. Серед них - алітерація, використання пестливих суфіксів, тропи, розгорнуте порівняння, гіпербола, епітети, поетична сугестія, анафора, епіфора, інверсія, синтаксичний паралелізм, інтонаційна градація. Найуживанішими тропеїчними засобами виступають епітет і метафора.

За допомогою алітерації (переважно співзвуччя [сн], [св]) досягається експресивність та милозвучність поетичної мови інтимної лірики Миколи Вінграновського («У синьому небі я висіяв сни», «Сміялись вам, мовчати вами»). Цікавим є те, що не лише постійне нагнітання цих звуків створює відповідну емоційну атмосферу в стані ліричного героя, але й те, як комбінуються ці звуки. Автор робить це декількома способами: 1) звуки йдуть поруч в одному слові (світиться, свій, сни, весни); 2) в одному слові, але дистанційовані іншими звуками (дивіться, Сиваш, синьому, висіяв); 3) звуки належать різним словам, але зливаються в одне при прочитанні рядка («голос ваш», «висіяв сни із весни»).

Метафора, як і епітет, є найуживанішим тропом М. Вінграновського. Переважна більшість інтимних творів поета насичені метафоричними утвореннями. У творчому доробку автора присутні поезії, основою яких є розгорнута метафора («на колінах яблуні спить вітер» («Ходімте в сад»), «шепоче дощ про тебе у траві» («Моя осінь»), «лягла зима» («Лягла зима і білі солов'ї»). Також спостерігаємо використання метафори на рівні речення («зацвіли твої пальці першим цвітом любові, Зацвіли твої очі першим цвітом сльози»); на рівні словосполучення («взулися гаї», «сльози билися», «райдуга впала ниць»). Не так часто поет вдається до метонімії («чоло двадцятивесне», «хата всміхається біло»).

Щодо інших засобів інакомовності в інтимних поезіях, то найчастіше у Миколи Вінграновського зустрічається порівняння («вона була задумлива, як сад», «неначе в сні тебе ловлю», «твое гірке, як світ, ім'я», «я вас люблю, як сіль свою Сиваш» та інші). Розгорнуте порівняння додає поезіям емоційності, влучності вислову, оригінальності, допомагає виявити близькість і спорідненість у якість предметів, надати їм яскравості й виразності.

Письменник вдається також до прийому інтонаційної градації на основі синтаксичного паралелізму («Вона була задумлива, як сад», «Не починайся. Ні з очей»). Інтонаційна градація посилює емоційний вплив на читача завдяки створенню висхідної наспівної інтонації. Експресивність поетичної мови інтимної лірики М.Вінграновського обумовлена високою майстерністю поета у створенні поетичної сугестії («Сміялись вам, мовчати вами», «Моя осінь»).

Часто поетична сугестія підкреслюється алітерацією, що посилює вплив поезії на її емоційне сприйняття читачем.

Специфічною формою інтимності у творах М. Вінграновського виступають авторські новоутворення (ніколиньки, тебенюко, обоє-удвох), «вибухова» розв'язка в кінці твору («Не починайся. Ні з очей»). Вони надають поезіям незабутнього колориту, більшої особистісності й наспівності, заснованої на стилізації під лексику народних пісень.

В аспекті використання художніх засобів інтимна лірика М.Вінграновського близька до народної пісні. До поетичного словника поета входять слова «весна», «хата», «вишня», «доля», «серце», що є показовими для народної пісні. Народнопоетичний зміст відчувається в індивідуальних метафорах-персоніфікаціях: «колисало небо хвилю» («Величальна колискова»), «сидів і довго думав над собою Блакитний вечір вдома навесні» («Сидів і довго думав над собою»).

Слова-символи «Дніпро» і «тополя», що асоціюються в народнопісенному мовленні з рідною землею, дівчиною, матір'ю, у поезії М.Вінграновського використані у тому ж значенні. Чорний, білий та червоний - традиційні для символіки слов'янської пісні кольори. Ці ж кольори використовує М.Вінграновський у своїх творах («Чорна райдуга», «Лимонний светр, білий сміх я обійняв за плечі» та інші). Епітетарна кольорова насиченість характерна для народної пісні, але М.Вінграновський модернізує її, додаючи нехарактерних кольорів та їх поєднання і протиставлення («лимонний вітер», «темнавий вітер» та інші). Контекстуальне насичення семантики кольору суб'єктивною емоційністю стає зрозумілим у процесі сприйняття поезії. Таким є епітет «білий» («білий сміх», «хата всміхається біло»), що часто набуває в тексті твору метонімічного звучання. Традиційне смислове навантаження епітета змінюється через використання в несподіваних структурах («хата в білім сні», «білі пісні рук» та інші). Також з народною фольклорною символікою пов'язане використання поетом характерних для народних пісень чисельників: 2, 13 та інших («дві сльози», «тридцять руж рида», «триста розлук»). Поет надає символічного, гіперболічного звучання чисельнику триста завдяки його неодноразовому повтору, що викликає відповідну градацію почуттів ліричного героя.

М.Вінграновський увійшов в сучасну українську поезію як поет палкого, артистичного темпераменту, високої ментальної громадянськості почуттів, максималістичного світу духовності. У його поезії знайшли відображення виявлені на тонкому психологічному рівні поетичної сугестії філософські категорії загального та часткового, абстрактного та конкретного. В естетизованих переживаннях, втілених в досконалу художню форму, автор осмислив сутність людського буття, породив нову духовну єдність, розбудовану за законами високої естетики буття, незнищенної народної моралі, до якої органічно був причетний митець.

Кожна тема, до якої звертається поет, прозаїк, есеїст, кіносценарист М.Вінграновський, переосмислюється на рівні душевного сприйняття високо лабільної, артистичного (кінестетичного) типу нервової системи і постає в довершеній поетичній формі:

Людина я – день такий новий,
 Обов'язок святий мій наближати
 Усе для нього! Все йому віддати –
 Від всіх тривог до шелесту трави. [5, с. 184].

Поетії М. Вінграновського притаманні високий темперамент вираження думки, який виявляється в класичних віршованих розмірах: двоскладових та трискладових. Реалістичне світовідчуття органічно поєднується з високим летом романтичного піднесення, який виявляється на найвищих рівнях емоційних реєстрів. Для Вінграновського – митця не існує половинчатих почуттів, «приблизних» станів і фарб – екзистенція людських почуттів у нього представлена на рівні духовного максималізму і в поезії, і в прозовому доробку. Глибоко драматичне ество митця спроектоване в коло таїн акторської та режисерської професії, при цьому автор «...лишається гармонійною особистістю, часто збентеженим і схвильованим, але реальним «...я» [5, с. 191].

Проблема гуманності, толерантності людського існування знаходить своє втілення в космізмі поетичного «...мислення» М.Вінграновського як свідчення його духовного максималізму. Причому звернення до теми космічного усвідомлення виводить зображувані проблеми на глобальніший рівень їх сприйняття.

Невід'ємною частиною поетичної спадщини М.Вінграновського виступає інтимна лірика, в якій багатогранність драматичного «Я» виражена найбільше, «жаданням екзистентної повні (досконалості), що підносить її у високий філософський ступінь» [6, с 84.]

Духовна сутність інтимної поезії автора вирізьблюється багатством почувань, зародження й пробудження любові, чекання й прагнення кохання як умови подолання самотності, кохання як основи гармонії людини й родини, роду. Кохання в житті ліричного героя Миколи Вінграновського виступає не лише почуттєвою, а й духовною сферою, пов'язаною, перш за все, з гармонією душ. Зображуючи героя в момент закоханості, письменник використовує прийом самоаналізу, який виявляється в яскравому аж до епатажності внутрішньому монолозі. Ця витончена позасуб'єктна форма вираження авторської свідомості у М.Вінграновського межує з екстатичністю почуття, з безкомпромісним моральним імперативом:

Вас так ніхто не любить. Я один.
Я Вас люблю, як проклятий. До смерті.
Земля на небі, вечір, щастя, дим,
Роки і рік, сніги, водою стерті. [4, с.10].

Саме форма внутрішнього монологу дозволяє сприймати поезію Вінграновського як відверту душевну сповідь, коли автор ніби сам з собою, на самоті розмірковує, вагається, досліджує своє почуття зсерередини, і як істинний режисер трансформує її в довершену мистецьку форму. Таким чином народжується ліричний твір, оскільки спосіб розташування та побудови художнього матеріалу позначається як форма цього твору, знову ж таки незалежно від того, чи застосовується це поняття до розташування звуків у вірші, чи до розташування подій в оповіданні» [7, с.48].

Форма внутрішнього монологу, яка своєрідно представлена і прозі письменника, дозволяє поетові довіряти читачеві, іти на професійний контакт «актор – режисер – глядач», породжуючи у глядача (читача) емоційні відчуття, здійснюючи обопільний духовний контакт.

Психологізм лірики М.Вінграновського як особлива стильова домінанта призводить до порушення механіцизму сприйняття буття, що досягається

монтажним рядом незвичайних, новаторських в художньому аспекті образів. Останні насправді викликають подив, який, як важлива психологічна характеристика, є одним з джерел енергії вірша.

Психологізм лірики автора, а також його прози, виражається в обумовленій зміні думок, картин, почуттів, закодованій за допомогою кінематографічного принципу монтажу, коли «два будь-які фрагменти, поставлені поряд, неминуче поєднуються в нове уявлення, яке виникає...як нова якість» [8,с.253]. У М.Вінграновського цей монтаж здійснюється за допомогою метафоричних ланцюгів, які виражають особливу поетичну істину. М.Вінграновський майстерно, по-режисерськи вивірено вибудовує послідовність переживань ліричного – «я». Це мереживо думок відзначається глибокою асоціативністю поетичного мислення, що дозволяє створювати відповідний до внутрішніх переживань підтекст, заохочує читача до співтворчості з автором, викликає в уяві реципієнта неповторні образи та почуття, співвідносячи їх з власним душевним досвідом.

У психологізмі лірики митця відчутна драматичність ліричного «я», яка постає з невідповідності мрій та бажань поета життєвим обставинам, драматично недосяжною тождністю між поетичним ідеалом та існуючою дійсністю. Діалектичний душевний стан поета відчутний і в емоційному темпоритмі, який психологічно точно виражається в інтонації. Особливо часто автор вдається до прийому інтонаційної градації, підкресленої повтором:

Не – відбулось. Не – тремтіло.

Не – золотіло. Не – текло.

Не – полотніло. Не – біліло.

Не...– Господи!.. – не – не було! [4, с. 9].

Для створення найрізноманітніших психічних станів особистості М.Вінграновський застосовує широкий діапазон авторських художніх засобів, які належать до всіх рівнів художньої мови: фонетики, морфеміки, лексики, поетичного синтаксису. Серед них – асонанс, алітерація, інверсія, синтаксичний паралелізм, поетична сугестія.

Автор одним з проявів психологізму виявляє в текстах прозових творів кольорову гаму, яка виконує сугестивні функції (червоний, ожининовий, синій, чорний кольори), користується контрастними підходами від зображення одного психологічного стану до іншого. Це варто віднести також до природи монтажного кінематографічного мислення автора. Завдяки психологічно виправданій обумовленості, ці художні прийоми є переконливими і засвідчують багату природу авторського мислення М.Вінграновського, позначеного психологізмом як важливою стильовою ознакою.

Висновки. Психологізм лірики М.Вінграновського виражається в асоціативності поетичного мислення, в динамічній зміні думок і картин дійсності, яка дозволяє створювати відповідний до внутрішніх переживань ліричного «я» підтекст і прилучає читача до співтворчості з автором.

Душевний стан поета відчутний і в емоційному темпоритмі, який психологічно точно виражається в інтонації. Особливо часто М.Вінграновський вдається до прийому інтонаційної градації. Отже, художня своєрідність інтимної лірики М.Вінграновського обумовлена її тематикою та мотивною структурою, що пов'язана переважно з нещасливим коханням ліричного героя та виявляється

у використанні поетом художніх засобів на всіх рівнях художньої мови. Автор надає символічного звучання художнім деталям, котрі означають конкретні реалії, та їх уособленню. Це виявляється психологічно точно в особливому ліричному сюжеті, який поєднує емоції ліричного героя або його висловлення почуттів з рефлексією, і сприяє продуктивному філософському осмисленню і узагальненню життєвих реалій.

Метафори та образи-символи М.Вінграновського концентрують у собі багатогранність почуттів ліричного «Я» поета. Завдяки психологічно виправданій обумовленості вони є художньо переконливими і збагачують соціально-художній світ сучасника.

Експресивність поетичної мови лірики М.Вінграновського обумовлена поєднанням буденно-прозаїчної мови з мовою високопоетичною, володінням високою майстерністю поетичної сугестії.

Одним із проявів психологізму є створення кольорової гами, яка виконує сугестивні функції. За допомогою кольорів М.Вінграновський передає найтонші відтінки внутрішніх переживань. Поет широко користується контрастними кольорами, фіксуючи зміну почуттів.

Перспективи подальшого розвитку. Глибока поетичність лірики М.Вінграновського робить її невичерпною для аналітичного аналізу, тому ми усвідомлюємо можливе певне огрублення у підході до неповторного світу поета, але разом з тим вважаємо неправомірним залишати цей світ без спроб проникнення в його громадянські й інтимні, сповнені духовної краси глибини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дэвидсон Д. Что означают метафоры? // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз./ Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М., 1990. – С. 175.
2. Бильченко А.А. Метафора: Мифопоетика тропов на примере документального романа Д. Гамшика, И. Пражака «Бомба для Гейдриха» // Литературоведческий сборник. Вып. 41. – Донецк, 2010. – С. 65-73.
3. Кассирэр Э. Сила метафора. // Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз./ Вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М., 1990. – С. 33-43.
4. Вінграновський М. Вибрані твори. // Микола Вінграновський. – К.: Дніпро, 2004. – 830 с.
5. Слабошпицький М. На березі духовності // Вітчизна. – 1987. – № 5 – С. 191-194.
6. Моренець В. Віхи життя і творчості М. Вінграновського // Микола Вінграновський. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 2004. – С. 821.
7. Выготский Л.С. Психология искусства // Л.С. Выготский. – М: Искусство, 1968. – С. 48.
8. Эйзенштейн Избранные статьи. // С.М. Эйзенштейн. М. : Искусство, 1956. – С. 253.